

## АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАЯВНИХ ШЛЯХІВ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

### AN ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF EXISTING WAYS OF ACTIVATING EDUCATIONAL ACTIVITIES

У статті проведено аналіз довідникової та психолого-педагогічної літератури, в якій розглядається поняття «активність». Встановлено, що немає єдиного підходу до його трактування. Доцільно вибрати підхід, за яким активність визначається як характеристика діяльності. Результативність будь-якої діяльності, в т. ч. й навчальної, залежить від активності учасників навчального процесу. У процесі спостереження за студентами було виявлено проблему, а саме «пасивну» позицію студентів у навчанні, неспроможність до організації, планування, самостійного засвоєння навчального матеріалу, відповідальності за власну навчальну діяльність тощо. Для вирішення її викладачами було запропоновано застосувати активні методи, засоби, технології, форми активізації навчальної діяльності, які дали ситуативні зміни в активності студентів. Запропоновано провести експертну оцінку шляхів активізації навчальної діяльності (методів, засобів, форм, технологій тощо). Для її проведення залучили 9 викладачів (експертів), котрі викладають педагогічні дисципліни. Експертами на основі аналізу наукової літератури та власного досвіду визначено критерії оцінки шляхів активізації навчальної діяльності, серед них: стійку активну позицію студентів у навчальній діяльності, внутрішню мотивацію до навчальної діяльності, характер навчальної діяльності, емоційне задоволення від навчальної діяльності. Відповідно до цих критеріїв проводилася експертна оцінка, визначено, що в комплексі шляхи активізації навчальної діяльності не вирішують поставлені перед ними задачі, а саме реалізацію стійкої активної позиції студентів у навчальній діяльності, стійкої мотивації, стимулювання самостійної роботи студентів, підтримання постійного оперативного зв'язку з учасниками навчального процесу, можливість створення індивідуальної траєкторії навчання, емоційного задоволення тощо.

**Ключові слова:** активність, активізація, навчальна діяльність, підходи до активізації, шляхи активізації навчальної діяльності.

In the article an analysis of the reference and psychological and pedagogical literature in which the concept of "activity" is considered, established that there is no single approach to its interpretation. According to a scientific study it is expedient to choose an approach in which activity is defined as its characteristic. It is established that the effectiveness of any activity, including the training depends on the activity of participants in the educational process. In the process of student observation, the problem was identified, namely, the "passive" position of students in teaching, the failure to organize, plan, self-mastery of educational material, responsibility for their own educational activities, etc. To solve its teachers, it was proposed to apply active methods, means, technologies, forms of activation of educational activities, which gave situational changes in the activity of students. It is suggested to conduct an expert assessment of the ways of activating educational activities (methods, means, forms, technologies, etc.). 9 teachers (experts), who teach pedagogical disciplines, were involved in its implementation. Experts on the basis of the analysis of scientific literature and their own experience have determined the criteria for evaluating the ways of activating educational activities, among them the steady active position of students in educational activities, internal motivation for educational activities, the nature of educational activities, emotional satisfaction from educational activities. According to certain criteria experts conducted an expert assessment, it is determined that in the complex the ways of activating educational activities do not solve the tasks set before them, namely the implementation of a stable active position of students in educational activities, sustainable motivation, stimulation of independent work of students, maintenance of a permanent operational communication with participants in the educational process, the possibility of creating an individual trajectory of learning, emotional satisfaction, etc.

**Key words:** activity, activation, educational activity, approaches to activation, ways of activation of educational activity.

УДК 378.147:001.895

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-11>

**Єсіпова О.О.,**

науковий співробітник  
Науково-організаційного відділу  
Національної академії  
Національної гвардії України

#### Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні суспільство ставить задачу перед закладами вищої освіти на виховання мобільної, ініціативної, готової до «навчання протягом усього життя» молоді. Вирішення цієї задачі можливе лише за активної участі як викладачів у процесі організації освітнього процесу, так і студентів у плануванні, організації, активній участі в навчальному процесі. Але як показують реалії сьогодення, більшість тих, кого навчають, залишаються пасивними щодо навчальної діяльності й у кращому разі здатні до засвоєння репродуктивних знань і трансляції їх. Отже, можемо говорити про те, що студенти займають позицію об'єкта навчання та покладають відповідальність за результати влас-

ної навчальної діяльності на викладача. На підтвердження цієї тези серед студентів було проведене інтерв'ювання. 73% респондентів відповіли, що успішність студентів у навчанні залежить від активності викладача у процесі організації та проведення занять.

#### Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання активності й активізації навчальної діяльності студентів було і залишається однією з найактуальніших проблем у педагогічній теорії та практиці. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що велику увагу дослідженню феномену активності особистості приділяли науковці Л. Арістова, І. Голіяд, І. Засядько, О. Киричук, В. Крутецький, О. Леонтьєв, В. Лозова, В. Петров-

ський, І. Підласий, К. Платонов, С. Рубінштейн, М. Скаткін, Г. Харченко, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін. Дослідниками М. Баклановою, Н. Виштак, І. Голяд, І. Засядько, Г. Костишиною, О. Лушніковою, Н. Пекельник, Ю. Поповою, Т. Сердюк та іншими визначені шляхи активізації навчальної діяльності.

**Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.** Попри велику кількість розроблених методів, засобів, форм, технологій активізації навчальної діяльності, задачею яких є зміна позиції студента в навчальній діяльності (активність, ініціативність, мобільність, мотивація до навчання), більшість студентів залишаються пасивними у навчальній діяльності або ситуативно активними лише під час застосування активних методів навчання.

**Мета статті** – проаналізувати шляхи активізації навчальної діяльності та виявити їх результативність.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз слівників, довідників показав, що термін «активність» походить від латинського *aktivus* і означає «діяльний, енергійний, ініціативний як важлива риса людини, здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей» [8, с. 58]. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що єдиного підходу до трактування поняття активності немає. Одні науковці визначають її як рису особистості (І. Корсун, Г. Костюк, В. Лозова, К. Платонов); другі – як якість особистості (І. Засядько, М. Скаткін, Т. Шамова, Г. Щукіна); треті – як спосіб діяльності (Г. Харченко); четверті – як процес діяльності (І. Голяд, І. Підласий); інші – як ставлення індивіда (Л. Арістова); характеристику діяльності (О. Киричук, В. Крутецький, О. Леонтьєв, В. Петровський, С. Рубінштейн). У дослідженні ми підтримуємо підхід науковців, котрі трактують активність як характеристику діяльності. Результативність будь-якої діяльності, в т. ч. й навчальної, залежить від активності учасників навчального процесу.

Спостереження за студентами показало, що більшість із них залишаються «пасивними» у навчальній діяльності, тому демонструють низьку успішність у процесі засвоєння знань та умінь. Вирішення зазначеної проблеми, як здавалося викладачам, полягає в застосуванні активних методів, засобів, технологій навчання, задачею яких є активізація навчальної діяльності. Але впровадження їх у навчальний процес дало ситуативні зміни в активності студентів. Постає питання: чому, незважаючи на розроблену значну кількість різноманітних шляхів активізації навчальної діяльності, очікуваного результату немає? Для вирішення зазначеної проблеми було вирішено проаналізувати шляхи активізації навчальної діяльності та визначити їх результативність.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що є безліч методів, засобів, форм, технологій активізації навчальної діяльності, які можливо згрупувати за такими підходами до активізації навчальної діяльності, як:

- зміна діяльності викладача (активні методи та засоби навчання);
- взаємодія учасників навчального процесу;
- навчальне середовище;
- підходи до навчання.

Розглянемо кожен із них. Зміна діяльності викладача у процесі навчальної діяльності передбачає зміну традиційної організації навчання студентів на нову, де ті, кого навчають, активно беруть участь у навчальному процесі [9, с. 19]. Велику роль у становленні та розвитку активних методів навчання зіграли роботи М. Бірштейна, Р. Жукова, В. Буркова, Б. Христенко, А. Смолкіна, А. Вербицького, В. Єфімова та ін. Активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом, коли активний не тільки викладач, але і студенти [2, с. 23]. У науковій літературі [9, с. 45; 2, с. 126] активні методи навчання поділяють на неімітаційні та імітаційні. До неімітаційних відносять проблемні лекції, проблемні семінари, евристичні бесіди, круглий стіл, інтелектуальну розминку, сократичну бесіду, веб-квест, мозковий штурм, самостійну роботу з літературою тощо. Імітаційні активні методи навчання поділяють на ігрові та неігрові [2, с. 134]. До ігрових належать ділові ігри, ланкові ігри, рольові ігри, імітаційні ігри, організаційно-діяльнісні ігри, емоційно-діяльнісні ігри, інноваційні ігри тощо [2, с. 139]. До неігрових – імітаційні вправи, тренінги, кейс-технології, проблемні ситуації, колективна розумова діяльність тощо [2, с. 143].

Окрім активних методів навчання, які впливають на зміну діяльності викладача, визначено інформаційно-комунікативні технології та гейміфікацію.

За сучасних умов невід'ємною частиною розвитку суспільства стають інформаційно-комунікаційні технології, призначення яких полягає у зміні діяльності викладача у процесі навчання, а саме в більш активній формі подання навчального матеріалу, можливості обмінюватися у зручний спосіб думками між колегами та студентами, швидко здійснювати перевірку контрольних робіт студентів і підвищувати активність і пізнавальний інтерес тих, кого навчають, до навчальної діяльності [6, с. 12]. У Національній програмі інформатизації України зазначено, що інформаційно-комунікаційною технологією у сфері освіти є цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, які забезпечують високу швидкість обробки даних,

пошуку інформації, зосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування.

Відносно новою технологією, котра впливає на зміну діяльності викладача в навчальному процесі, є гейміфікація. Термін «гейміфікація» походить від англійського game (гра) й означає початок впровадження ігрових технік у неігрові процеси, у т. ч. в освіту – впровадження навчальних комп'ютерних ігор у навчальний процес [1, с. 178]. Можна виділити такі тенденції: гейміфікацію в галузі освіти (розробку комп'ютерних навчальних ігор), гейміфікацію систем управління навчанням і навчальним контентом, гейміфікацію як спосіб підвищення мотивації тих, кого навчають [3].

Перетворення, що відбуваються в усіх сферах нашої країни, відбилися і на освітніх процесах, а саме повороті від традиційного підходу до концептуально нового, особистісно орієнтованого, за якого головний акцент робиться на активній взаємодії учасників навчального процесу, де обидві сторони виступають як рівні партнери [11, с. 384]. Вищенаведене зумовило зміну у формах взаємодії та характері відносин викладача та студента. Проведений аналіз наукової літератури [4, с. 31] дозволив виділити два напрями взаємодії учасників навчального процесу: педагогічні технології та інструменти (соціальні мережі). До педагогічних технологій належать: тренінг, веб-квест, ігрові технології, колективна діяльність, евристичне навчання, круглий стіл, коучинг тощо.

Впровадження інформаційних технологій у навчальний процес позначилося на створенні

нового навчального середовища. Відповідно до визначення В. Ясвіна під навчальним середовищем розуміється система впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [10, с. 279]. На думку Ю. Жука, навчальне середовище – це середовище, в якому безпосередньо розгортається навчальна подія [7, с. 11]. Сучасний рівень науки і техніки формує технологічне та інформаційне середовище, тому з'являються нові середовища перебігу навчального процесу, серед них: віртуальне, інформаційне, хмарно-орієнтоване, персональне, інфокомунікаційне, комп'ютерно-орієнтоване навчальне середовище.

Підхід до навчання – це загальна концептуальна позиція, що визначає системну організацію й самоорганізацію освітнього процесу, домінуючу ознаку, роль, статус та особливості взаємодії всіх його компонентів відповідно до конкретних навчальних і виховних цілей [5]. Останнім часом у науково-педагогічній літературі сформувалися нові підходи до навчання, такі як дуальне, знаково-контекстне, корпоративне, проблемне, проектне, інтерактивне, адаптивне, комп'ютерне навчання.

Проведений аналіз методів, засобів, форм, технологій активізації навчальної діяльності дозволив згрупувати шляхи активізації навчальної діяльності (рис. 1).

Широкий спектр розроблених методів, засобів, форм, технологій активізації навчальної діяльності (рис. 1), що, як очікували науковці, сприятиме підвищенню ефективності та інтенсифікації навчаль-

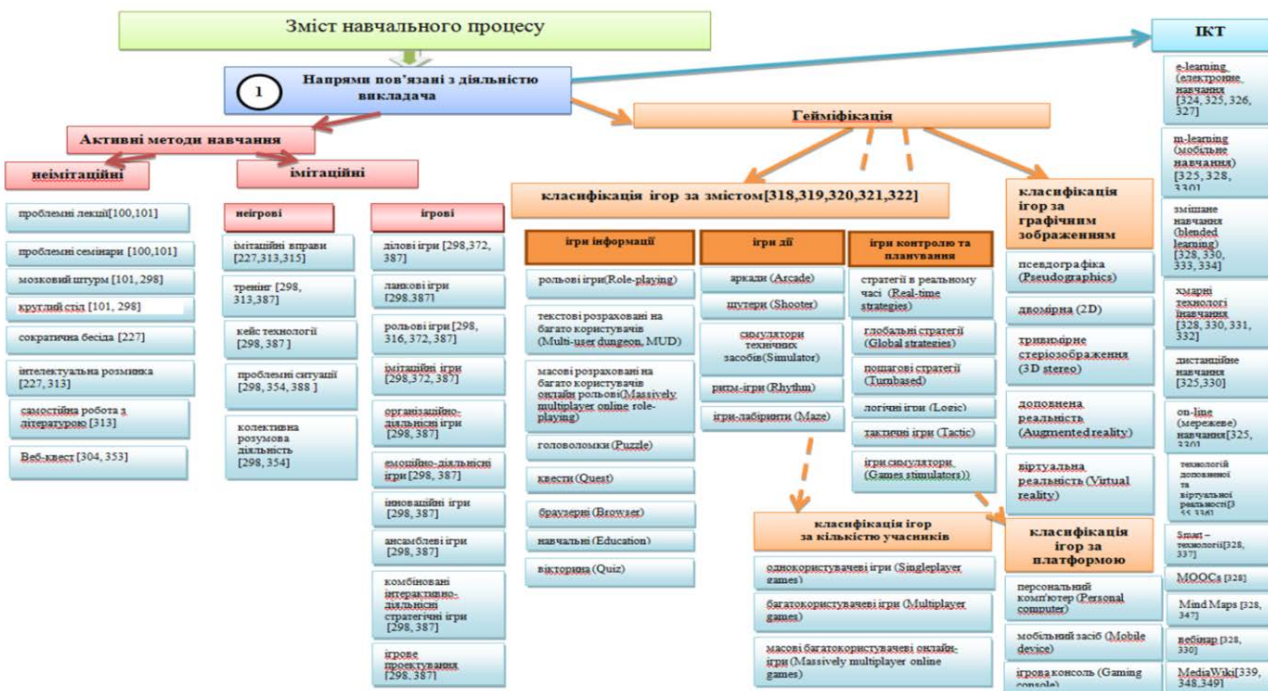


Рис. 1. Шляхи активізації навчальної діяльності

ної діяльності студентів, ситуативно активізує студентів, залишаючи більшість із них у «пасивній» позиції у процесі навчання. У такому разі студенти здатні до засвоєння та відтворення навчального матеріалу і чекають від викладача організації, керівництва їх власною навчальною діяльністю.

Кожному експерту запропоновано відповісти на питання: за якими показниками, на Ваш погляд, потрібно оцінювати результативність шляхів активізації навчальної діяльності у сучасному суспільстві? Результати відповідей експертів представлені на рис. 2.

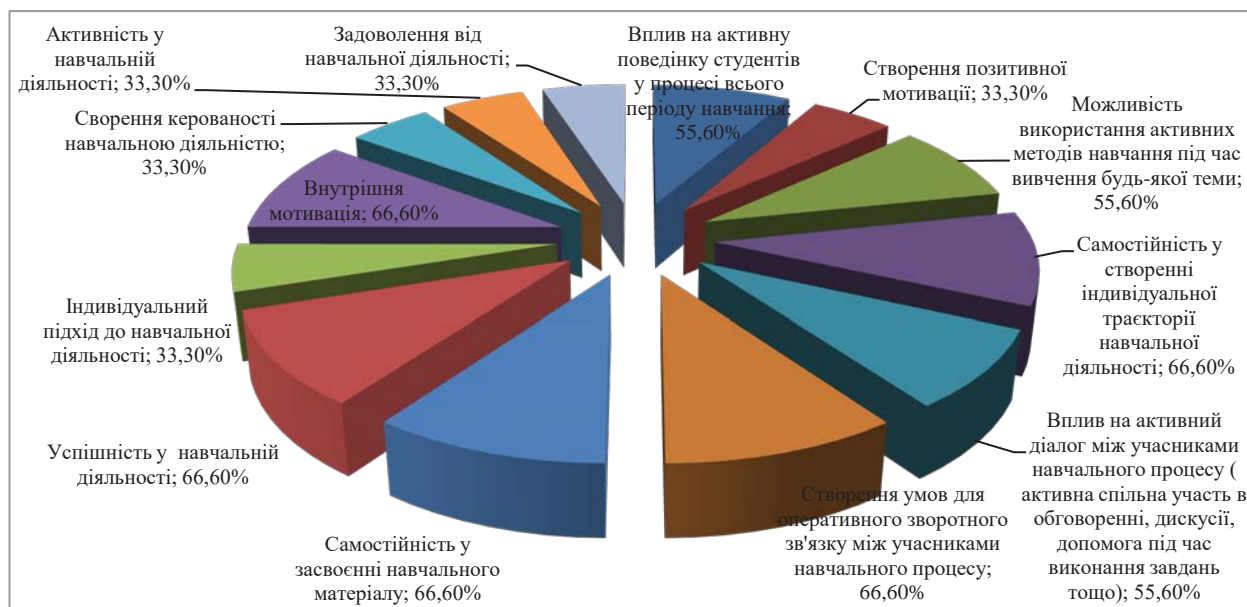


Рис. 2. Показники результативності шляхів активізації навчальної діяльності (на думку експертів)

Таблиця 1

Фрагмент експертної оцінки шляхів активізації навчальної діяльності студентів

Шляхи активізації навчальної діяльності	Стілка активна позиція студентів у навч. діяльності	Наявність стійкої мотивації у студентів	Характер навчальної діяльності			Стан емоційн. задоволення від навч. діяльності
			Стимулювання самостійної роботи студентів	Рівень комунікації (підтримання постійного оперативного зв'язку з учасниками навчального процесу)	Керованість (можливість створення індивідуальної траєкторії навчання)	
проблемна лекція	±	±	-	-	-	±
проблемний семінар	±	±	+	-	-	±
мозковий штурм	±	-	-	-	-	±
круглий стіл	±	-	±	-	-	±
сократична бесіда	±	-	-	-	-	±
самостійна робота з літературою	±	±	±	-	-	±
імітаційні вправи	±	-	±	-	-	±
тренінг	±	±	-	-	-	±
e-learning (електронне навчання)	±	±	±	+	+	+
m-learning (мобільне навчання)	±	±	±	+	+	+
соціальні мережі	±	±	-	+	±	+
віртуальне навчальне середовище	±	±	±	+	±	+
хмарно-орієнтоване навчальне середовище	±	±	±	+	±	±
інтерактив-не навчання	±	±	+	-	-	±

Прим. + – повністю реалізується; ± – частково реалізується, - – не реалізується

Спираючись на показники результативності шляхів активізації навчальної діяльності, подані експертами, і власний погляд на активізацію навчальної діяльності, як критерії для експертної оцінки шляхів активізації навчальної діяльності ми визначили: стійку активну позицію студентів у навчальній діяльності, внутрішню мотивацію до навчальної діяльності, характер навчальної діяльності (яка визначається самостійністю у створенні індивідуальної траєкторії навчальної діяльності, самостійністю в засвоєнні навчального матеріалу, індивідуальним підходом до навчальної діяльності, створенням керованості навчальною діяльністю тощо), емоційне задоволення від навчальної діяльності.

Відповідно до зазначених критеріїв проведено експертну оцінку шляхів активізації навчальної діяльності студентів (табл. 1).

Проведена експертна оцінка показала, що визначені шляхи активізації навчальної діяльності у комплексі не вирішують покладених на них завдань щодо реалізації стійкої активної позиції студентів у навчальній діяльності, стійкої мотивації, стимулювання самостійної роботи студентів, підтримання постійного оперативного зв'язку з учасниками навчального процесу, можливості створення індивідуальної траєкторії навчання, емоційного задоволення тощо.

**Висновки.** Результативність та успішність студентів у навчальній діяльності залежить від їх активності у навчальному процесі. Проведений аналіз навчальної діяльності студентів показав, що більшість, не дивлячись на широкий спектр розроблених і впроваджених у навчальний процес шляхів активізації навчальної діяльності, залишаються «пасивними» в навчанні. З метою з'ясування причин такої поведінки було проведено експертну оцінку шляхів активізації навчальної діяльності студентів, яка показала, що наявні в науковій літературі методи, засоби, технології активізації повною мірою не вирішують покладених на них завдань.

Подальшого дослідження потребує створення педагогічних умов активізації навчальної діяль-

ності студентів, які в комплексі активізують діяльність тих, кого навчають.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Reiners T. Gamification in education and business. New York : Springer, 2015. 697 p.
2. Балаев А.А. Активные методы обучения. Москва : Профиздат, 1987. 532 с.
3. Геймифицируй это: как урок превратить в игру. URL: <https://www.ispring.ru/elearning-insights/gameschool/> (дата звернення: 17.10.2017).
4. Гончар О.В. Форми і методи педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої школи другої половини ХХ століття. *Журнал проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 5. С. 29–33.
5. До 70% навчання на виробництві і 30% – в аудиторіях: уряд визначив, як в Україні впроваджуватимуть дуальну освіту. URL: [https://mon.gov.ua/ua/news/do-70-navchannya-na-virobnictvi-i-30-v-auditoriyah-uryadviznachivyakvukrayinivprovadzhuvatimutdualnuosvitu?fbclid=IwAR2iumRFA-zAScyh4FGHW\\_DtImQkJ9\\_vBzEBGDGpB0NCQH1R3GP0m6bY](https://mon.gov.ua/ua/news/do-70-navchannya-na-virobnictvi-i-30-v-auditoriyah-uryadviznachivyakvukrayinivprovadzhuvatimutdualnuosvitu?fbclid=IwAR2iumRFA-zAScyh4FGHW_DtImQkJ9_vBzEBGDGpB0NCQH1R3GP0m6bY) (дата звернення: 12.06.2019).
6. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.02. Москва, 1989. 48 с.
7. Жук Ю.О., Соколюк О.М., Дементієвська Н.П., Пінчук О.П. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 128 с.
8. Педагогическая энциклопедия / редкол. И.А. Каиров. Москва : Советская энциклопедия, 1965. Т. 4. 912 с.
9. Смолкин А.М. Методы активного обучения. Москва : Высшая школа, 1991. 176 с.
10. Терещук В.Г. Віртуальне навчальне середовище: сутність та психолого-педагогічні умови його створення. *Науковий вісник Ужгородського університету «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1 (38). С. 279–283.
11. Щербина А.А. Социальная сеть как средство повышения качества образования. *Збірник наукових праць студентів спеціальностей «Інформаційні управляючі системи і технології»*. 2011. С. 382–383.